

УДК 7.038.6-025.12:005.591.61

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2020.05.1169>

ХУДОЖНІЙ ЕКСПЕРИМЕНТ В МИСТЕЦЬКИХ ПРАКТИКАХ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Анна ЧИРВА

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0326-5296>

аспірантка,

Харківська державна академія дизайну і мистецтв,

вул. Мистецтв, 8, 61002, м. Харків, Україна,

e-mail: dasein.anna@gmail.com

Anna CHYRVA

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-0326-5296>

PhD candidate,

Kharkiv state academy of design and arts,

8, street of Arts, 61002, Kharkiv, Ukraine

e-mail: dasein.anna@gmail.com

ARTISTIC EXPERIMENT OF POSTMODERN ART PRACTICES

Мета роботи. Розглянути художній експеримент як базовий механізм мистецьких та проектних практик, проаналізувати його різновиди в межах художньо-проектної творчості постмодернізму та класифікувати їх за ознаками художнього образу. *Методи дослідження:* узагальнення, систематизації та порівняння, з метою розглянути художній експеримент в просторі сучасних мистецьких та проектних практик.

Результатом дослідження є визначення характерних ознак художнього експерименту та означення головних принципів його застосування і проведення, аналіз існуючих типологій експериментальної діяльності в галузі сучасного візуального мистецтва та дизайну. На підставі проведених узагальнень представлена класифікація художнього експерименту в межах художньо-проектних підходів постмодернізму. *Висновки.* Художній експеримент є провідним засобом сучасних мистецьких, дизайнерських та науково-технологічних практик. Окрім створення власне художньої цінності, він впливає на розвиток суміжних галузей. За умов постійної диференціації видів сучасного мистецтва, розгалуження, ускладнення та певної дифузії мистецьких та техно-наукових практик в художньо-проектних підходах постмодернізму, змінюється характер, структура і прийоми художнього експерименту. Запропонована класифікація художнього експерименту за ознаками його результату — художньо-проектного образу, дала можливість узагальнити безліч художньо-проектних експериментальних практик до двох: міфопоетичної та техно-наукової. Визначені міфопоетичний та техно-науковий види художнього експерименту відповідають культурно-мовному та техно-науковому напрямкам розвитку мистецтва постмодернізму.

Ключові слова: художній експеримент, художньо-проектна діяльність, постмодернізм.

The purpose of the paper. To consider artistic experiment as a basic mechanism of art and design practices, to analyze its varieties within the artistic-design creative work of postmodernism and to classify them based on the characteristics of artistic image.

Research methods: generalization, systematization and comparison that allow considering an artistic experiment within contemporary art and design practices.

The result of the study is identification of the characteristics of artistic experiment and the definition of the main principles of its application and conduct, analysis of existing typologies of experimental activities in the field of contemporary visual art and design. Based on the generalizations made, the classification of artistic experiment within the artistic and design approaches of postmodernism has been presented.

Conclusions. Artistic experiment is a leading tool of contemporary art, design, scientific and technological practices. In addition to creating the actual artistic value, it influences the development of related industries. With constant differentiation of contemporary art, branching, complication and a certain diffusion of art and techno-scientific practices in the artistic and design approaches of postmodernism, the nature, structure and methods of artistic experiment have changed. The proposed classification of artistic experiment based on the characteristics of its result — artistic and design image, made it possible to reduce many artistic design experimental practices to two: mythopoetic and techno-scientific. Identified mythopoetic and techno-scientific types of artistic experiment correspond to the cultural-linguistic and techno-scientific lines of postmodern art development.

Keywords: artistic experiment, artistic and design activity, postmodernism.

Вступ. *Постановка проблеми.* За умов всебічного поширення комп'ютерних технологій у різні сфери соціуму та культури художні практики і методи творчості набувають нових технологічних рис та збагачуються системними науковими підходами. Водночас художній експеримент стає важливою складовою багатьох наукових досліджень, що впливає на їх результат. Відбувається певна дифузія технологій, мистецтва і науки, яка впливає на характер творчої діяльності та змінює підходи до експерименту. Інформаційні технології набувають естетичного виміру, досягнення науки потребують естетичної рефлексії, а «художні практики та їх естетичні претензії все більше визначаються актуальним розвитком науки» [1].

Актуальність дослідження. Сучасне мистецтво все більше набуває науково-технологічної форми та користується цифровими засобами. Д. Галкін зауважує, що художня цінність формується через звернення до наукових концептів, а науковий дискурс виявляє в естетиці дослідний потенціал [1, с. 74]. Сьогодні все складніше зрозуміти досягнення науки інформаційної епохи поза її естетичною рефлексією, а художні практики та їх естетичні претензії все більше визначаються актуальним розвитком науки [2, с. 44]. Проблематика взаємовпливу художніх, наукових і технологічних практик в експериментальній творчій діяльності представляється сьогодні актуальною і важливою.

Мета статті полягає в тому, щоб розглянути художній експеримент як базовий механізм мистецьких та проектних практик, проаналізувати його різновиди в межах художньо-проектної творчості постмодернізму та класифікувати їх за ознаками художнього образу.

Аналіз досліджень та публікацій. Експеримент здебільшого досліджується як головний засіб наукового пізнання, але останнім часом науковці розглядають можливості й різновиди експериментальної діяльності в мистецтві та дизайні, виділяють потенціал художнього експерименту як маркеру соціального буття (Г. Демосфенова, О. Лаврентьев, Б. Марков, О. Медведєв, Ю. Осокін). Так, О. Медведєв доводить, що експеримент у мистецтві «є способом виявлення можливого, очікуваного, хоча не стільки за об'єктивними, скільки за суб'єктивно-психологічними чинниками» [3, с. 46].

Художник створює можливі варіації буття, середовища й поведінки людини, які дають можливість проаналізувати і визначити найбільше небезпечні та екологічні стани майбутнього. Дослідження психологів, починаючи з С. Рубінштейна та Л. Виготського, розкривають спроможність художнього експерименту визначити гуманістичний потенціал розвитку соціальних і культурних подій. Б. Марков підкреслює можливості художнього експерименту не лише відтворювати та аналізувати можливе буття, але претупарувати неможливе. Ю. Осокін, визначаючи роль художнього експерименту у моделюванні майбутнього, підкреслював необхідність застосування досвіду мистецьких образів, що зберігаються історією мистецтва, для постійної рефлексії, самопізнання та самоусвідомлення людства. Актуалізація зафіксованих у досвіді людства смислів та цінностей, цілеспрямоване створення та застосування художніх образів у проектній практиці характеризує художній експеримент як провідний механізм образотворення в сучасному мистецтві, або смислотворення в дизайні.

Різноманітність художньої діяльності зумовила появу різних підходів до художнього експерименту, що дало змогу науковцям виокремити його різновиди і відповідно означити розмаїття отриманих образних форм. Так, О. Бенюк (2018) пропонує типологію мистецького експерименту за ознакою зміни культурних парадигм. Науковець виділяє: «онауковлений» мистецький експеримент із залученням наукових методів, якому притаманні натуралістичність, логічність та раціональність у відтворенні фактів, причин та наслідків буття; «модерністський» з його тотальним експериментальним характером у прагненні нового та руйнування традицій; «постмодерний», який сприяв появі нових видів експериментального мистецтва (геппенінг, перформанс, ленд-арт, віджей-арт), подоланню меж між мистецтвом і «немистецтвом» та створив умови для одночасного та рівноправного співіснування традиції та новаторства у мистецьких практиках [4, с. 254].

Для розкриття особливостей художнього експерименту в добу постмодерну важливими є роботи філософів В. Беньяміна «Витвір мистецтва в епоху її технічної відтворюваності», Ж. Бодріяра «Система речей», О. Петровської «Теорія образу» (2010). Важливий внесок у розробці та узагальненні досвіду художнього експерименту в метахудожніх практиках

був зроблений теоретиками Сенезької навчально-експериментальної студії (60—70-ті рр. ХХ ст.). У роботах С. Михайлова «Історія дизайну» (2003), М. Коники «Архів однієї майстерні» (2003) розкриті принципи і методи проведення колективних художніх експериментів дизайнерів Сенезької студії. Досягненням експериментальної діяльності в художньому проектуванні стала відкритість як діалог з реальністю й активна реакція на зміну ситуації.

Узагальненню художніх експериментів цього періоду присвячені роботи С. Хан-Магомедова, Г. Демосфенової, Є. Лазарева, Р. Арнхейма, В. Аронова. Є. Розенблум довів, що художнє проектування стало сучасною формою мистецтва на підставі застосування єдиних експериментальних методів і засобів. Художньо-проектний підхід до творчості став чинником усвідомлення і розвитку таких творчих напрямків, як культурно-мовного та техно-наукового, що, в свою чергу, сприяло появі нових експериментальних художніх технологій.

Формування культурно-мовного напрямку художньо-проектної творчості відбувалося під впливом таких теоретиків культури, як К. Леві-Стросс, М. Фуко, Ж. Лакан, Р. Барт та впровадження принципів «естетичної необов'язковості» і методології віртуального «поля уявлення» в інформаційному середовищі. Дослідження семантичного підґрунтя образної мови сучасного мистецтва та дизайну (Жердев, *Метафора в дизайні*, 2010), ролі метафори в процесі образотворення (Чепурова, *Художній образ в дизайн-проекуванні об'єктів культурно-побутового середовища*, 2004) окреслили стратегію міфопоетичного художнього експерименту.

І. Стор у монографії «Смислотворення в графічному дизайні. Метаморфози зорових образів» (2005) визначила типологію та ієрархічну модель смислотворення в графічному дизайні [5]. В. Власов на основі теоретичних положень В. Сидоренка, Є. Лазарева, С. Хан-Магомедова, Є. Жердева довів гуманістичні та екологічні принципи художнього експерименту. Експериментально-метафоричний дизайн сприяв розвитку арт-дизайну, об'єкти якого мають художню цінність і створені на межі авангардного мистецтва та дизайну, наближені до «contemporary art». Експериментальні концепт-образи — метафори арт-дизайну викликають величезний інтерес як демонстрація можливостей і тенденцій розвитку об'єкту.

Дослідження ролі художнього експерименту в межах техно-наукового підходу до художнього проектування пов'язані з роботами, присвяченими науковому і технологічному мистецтву.

С. Єрохін зауважив, що головна мета «наукового мистецтва» (ScienceArt) — забезпечення плідної співпраці художників, дизайнерів, архітекторів і вчених й підвищення інтеграції науки і мистецтва на якісно новий рівень. У монографії «Теорія та практика наукового мистецтва» (2012) він розкриває поняття «наукове мистецтво», розглядає його методи, робить історичний екскурс і пропонує класифікацію [6].

Д. Галкін, досліджуючи технологічне мистецтво, визначає чотири стадії його становлення та виділяє відповідні ознаки художнього експерименту: технологічне мистецтво кінця ХІХ — першої половини ХХ століття, кібернетичне мистецтво 1950—1960 років, цифрове мистецтво 1970—1990 років, гібридне мистецтво 1990—2000 років [2]. Саме в межах гібридного мистецтва формуються нові підходи та експериментальні художні практики, які, на нашу думку, потребують аналізу і теоретичних узагальнень. Німецький художник і мистецтвознавець П. Вайбель в межах гібридного мистецтва виділяє власну типологію художніх експериментів з біологічними та штучними організмами: «еволюційні», «біонічні», «алгоритмічні», «роботік-арт», «штучне життя».

Проблемам техно-образу, які пов'язані з техно-науковим підходом, присвячені праці В. Флюссера [7]. У праці «За філософію фотографії» (1997) він вводить саме поняття технічного образу. Д. Булатов у статті «Технобіологічний витвір мистецтва» (2010) [8] розглядає техно-образ як метаболічну метафору; Є. Бердичевський у статті «Розвиток фрактальної графіки як форми цифрового мистецтва» (2012) характеризує фрактальні образи техно-наукового проектування.

Короткий огляд останніх публікацій доводить інтерес науковців, особливо у галузі естетики, архітектури, образотворчого мистецтва та дизайну до поширення художнього експерименту у різних напрямках творчої діяльності. Водночас, можна констатувати, що дослідження охоплюють лише окремі аспекти художнього експерименту. Розгалуження й дифузія художньої діяльності, поява нових технологій і методів

потребує усвідомлення і мистецтвознавчих узагальнень художнього експерименту як важливого механізму художньо-проектної творчості.

Основна частина. Художній експеримент, за визначенням дослідників — духовно-практична діяльність людини, спрямована на розвиток мистецького дискурсу та створення принципово нового, незалежного та своєрідного культурного явища [9, с. 243]. Експеримент завжди пов'язаний з інновацією. Сферою дії художнього експерименту є не лише художній досвід, але загалом будь-які форми інтелектуальної творчості, при цьому процес рефлексії пластичної мови відбувається як у структурі власне творів мистецтва, так і теоретико-естетичних роботах художника [9, с. 243].

Художній експеримент отримав пріоритет за добу модернізму, домінував впродовж ХХ століття й активно поширюється у творчих практиках початку ХХІ століття. Сучасні арт-проекти, інсталяції, дизайн-проекти, як результат художнього експерименту, реалізуються в образній формі і виявляються тотожними творам мистецтва. Вони стають знаком власного самовизначення та виразно-сміслової цілісності.

Особливість художньої форми в тому, що її багатомірні смисли не передаються повністю понятійним апаратом. Глядач сприймає смислову проекцію твору через відчуття потоку емоційних станів, транслятором яких є художній образ. Цілісність художнього образу ми розуміємо як пластично відображену та закріплену в матеріалі логіку співвідношення та єдності сутнісних смислів. Матеріальним втіленням художнього образу є художня форма, яка реалізується за допомогою: виразно-образотворчих засобів, композиційних та проектних принципів формотворення. Мистецтвознавчий аналіз мистецьких практик дає змогу виявити залежність художньої форми від стратегії та характеру експериментальної діяльності, довести відповідність художнього експерименту і художнього образу. Означена відповідність стала чинником розробки типології художнього експерименту в межах художньо-проектної практики постмодернізму за ознаками художньо-проектного образу.

У визначенні характеру художнього експерименту в сучасному художньому проектуванні, ми взяли до уваги характеристику мистецького експерименту О. Бенюк. Дослідниця відзначила, що експеримен-

тальній творчості в межах мистецьких практик властиві: «1) плюральність як головна цінність та мета; 2) реалізація естетичного у всіх можливих іпостасях цієї категорії; 3) подолання конфронтації у співвідношенні традиції та новаторства; 4) максимальна радикалізація принципу свободи творчості і подолання у зв'язку із цим видового, жанрового розмежування мистецтва; 5) тісний зв'язок з інноваційними процесами в культурі» [4, с. 256]. Водночас враховуючи, що художній експеримент має міждисциплінарні, відкриті й проектні характеристики, застосовується як провідна технологія метамистецтва, ми розширили межі дослідження, залучивши у коло аналізу досвід дизайну та інших міждисциплінарних проектних практик.

Проектний підхід і стрімкий розвиток технологій сприяв поширенню художньо-проектного експерименту і визначенню поняття художньо-проектного образу, який поєднав художні, наукові та технологічні компоненти.

Виникнення в культурно-мовному підході міфопоетичного художнього експерименту пов'язане з гуманістичними, екологічними і соціально-відповідальними чинниками. Гуманістична основа художнього проектування базувалась на створенні нового сенсу. Наголошувалось, що, окрім чуттєвого виявлення прихованого контексту, символ має духовну основу. Через це проектна практика максимально наближалась до мистецтва.

Методологія культурно-мовного підходу ґрунтується на впевненості, що свідоме використання знаково-символічних засобів розкриває позасвідомі глибинні структури. Досліджуються приховані механізми впливу знакових систем (новітні модифікації концепцій психоаналізу З. Фрейда та К. Юнга) та проблем інтерпретації, що зближує структуралізм з герменевтикою. Вводяться принципи «естетичної необов'язковості», який полягає в естетично-ігровому ставленні до дійсності. Розробляється методологія створення віртуального «поля уявлення», в якому люди вільно «грають», відтворюючи реальність, підтасовуючи її під власні інтереси. В цьому контексті художній експеримент спрямовується на створення віртуальних моделей реальності або її символічних конструкцій.

Міфопоетичний художній експеримент стає способом смислоутворення, грою з сенсами задля ство-

рення гуманістичного середовища та нового стилю життя. Результат експерименту розглядається як сповнений сенсами культури системний елемент соціокультурної реальності. Потреба в рефлексії соціокультурних показників, як характеристики світовідчуття епохи, закладає в основу художнього методу постмодернізму варіативність мислення, процесуальність гри з сенсами, гри в тотожність. Об'єкт конструюється як діалог (дискурс), як навмисне вибудовування конфлікту, полеміки, протистояння різних сенсів. Головним принципом такого експерименту стає множинність інтерпретацій і особлива мова (риторична, метафорична).

Основними образними одиницями стають метонімія та метафора. Метонімія — частина або ознака цілого, метафора — асоціативне сполучення різних об'єктів. Художній експеримент набуває відкритості, міждисциплінарного, антропологічного та лінгвістичного характеру. Головними механізмами його проведення стають асоціативне сполучення елементів, перенос та інтерпретація значень.

Отже, міфопоетичний художній експеримент ґрунтується на інтерпретації і породжує образи-метафори. Метафоричні образи мають: розширювати точку зору, акцентувати певний аспект вирішення проблеми, демонструвати цілеспрямований вибір та доцільність інформації та засобів узагальнення й інтерпретації досвіду, вдало презентувати ідеї для інтерактивної комунікації.

В межах техно-наукового підходу до художньо-проектної діяльності формується художньо-науковий експеримент, який пов'язаний з новітніми цифровими, комп'ютерними, біологічними технологіями. Провідними стають: *міфообраз*, *техно-образ*, *цифровий чи дигітальний образ*, *техно-міфо-образ* та інші. Цифровий образ дещо наближений до метафори, але його сприйняття майже не залежить від звичних для реципієнта норм. Він має симулятивний характер і презентує мистецтво «штучного життя» (*net.art*). Художній експеримент будується на технологіях гіпертексту, мультимедійних та інтерактивних можливостях Інтернету. Техно-образ, як абстрагований комплекс символів виступає засобом технічної магії і дозволяє інтерпретувати зовнішні сигнали в естетичні. Метабола як образ виявляється здатною до трансформації у просторі й часі, що дає можливість розглядати її як біоструктуру з властивостями

самоорганізації. Науково-художній експеримент завдяки створенню інтерактивних моделей «штучного життя» надихає і породжує нову естетику та художню цінність у проектних концептах. За ствердженням Д. Галкіна, «наука надає нове натхнення мистецтву: естетика формує художню цінність у концептах, творчий процес перетворюється в автономний еволюційний механізм» [2, с. 50—51].

Науково-художній експеримент ґрунтується на наукових методах, застосовує досвід новітніх технологій. Він ще мало вивчений, але активно застосовується у практиках сучасного наукового та технологічного мистецтва.

Висновки. Художній експеримент є провідним засобом сучасних мистецьких, дизайнерських та науково-технологічних практик. Окрім створення власне художньої цінності, він впливає на розвиток суміжних галузей. За умов постійної диференціації видів сучасного мистецтва, розгалуження, ускладнення та певної дифузії мистецьких та технонаукових практик в художньо-проектних підходах постмодернізму змінюється характер, структура і прийоми художнього експерименту. Запропонована класифікація художнього експерименту за ознаками його результату — художньо-проектного образу, дала можливість узагальнити безліч художньо-проектних експериментальних практик до двох: міфопоетичної та техно-наукової. Визначені міфопоетичний та техно-науковий художні експерименти відповідають культуро-мовному та технонауковому напрямкам розвитку мистецтва постмодернізму. Безумовно, стрімкий розвиток міждисциплінарних творчих практик потребує подальших мистецтвознавчих досліджень та методологічних узагальнень.

1. Галкин Д.В. Искусственная жизнь: наука и компьютерные технологии в современном искусстве. *Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение*. 2011. С. 74—79. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennaya-zhizn-nauka-i-kompyuternye-tehnologii-v-sovremennom-iskusstve> (дата звернення: 28.06.2020).
2. Галкин Д.В. От вдохновения машинами к искусственной жизни: этапы развития технологического искусства. *Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение*. 2013. № 1 (9). С. 44—51. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ot-vдохновения-mashinami-k-iskusstvennoy>

- zhizni-etapy-razvitiya-tehnologicheskogo-iskusstva (дата звернення: 28.06.2020).
3. Медведев А.В. Искусство как форма социального эксперимента. *Человек в мире культуры*. Екатеринбург, 2012. С. 45—49. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvo-kak-forma-sotsialnogo-eksperimenta> (дата звернення: 28.06.2020).
 4. Беньюк О.Б. Мистецький експеримент в естетичному дискурсі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 2018. № 3. С. 252—256.
 5. Стор И.Н. *Смыслообразование в графическом дизайне. Метаморфозы зрительных образов*. Москва: МГТУ им. А.Н. Косыгина, 2003. 296 с.
 6. Ерохин С.В. *Теория и практика научного искусства*. Москва: ПТФ-МИЭЭ, 2011. 208 с.
 7. Флюссер В. *За философию фотографии* / пер. с нем. Г. Хайдаровой. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета. 2008. 146 с.
 8. Булатов Д. *Технобиологическое произведение искусства. ДИ*. Москва, 2010. № 2. С. 78—92.
 9. Юр М. Художній експеримент, як творча стратегія українських митців. *Сучасне мистецтво*. № 10. Київ, 2014. Вип. 10. С. 243—248.
- REFERENCES
- Galkin, D.V. (2011). Artificial Life: Science and Computer Technology in Contemporary Art. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Kul'turologija i iskusstvovedenie* (Рр. 74—79). Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennaya-zhizn-nauka-i-kompyuternye-tehnologii-v-sovremennom-iskusstve>. (Accessed 28 June 2020) [in Russian].
- Galkin, D.V. (2013). From machine inspiration to artificial life: stages in the development of technological art. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Kul'turologija i iskusstvovedenie* (Рр. 44—51). (Accessed 28 June 2020) [in Russian].
- Medvedev, A.V. (2012). Art as a from of social experiment. *Chelovek v mire kul'tury* (Рр. 45—49). Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvo-kak-forma-sotsialnogo-eksperimenta>. (Accessed 28 June 2020) [in Russian].
- Beniuk, O.B. (2018). Artistic experiment in aesthetic discourse. *Visnyk Natsional'noi akademii kerivnykh kadriv kul'tury i mystetstv*. Kyiv, no. 3, pp. 252—256.
- Stor, I.N. (2003). *Meaning formation in graphic design. Metamorphoses of visual images*. Moskva: MGTU im. A.N. Kosygina [in Russian].
- Erohin, S.V. (2011). *Theory and practice of scientific art*. Moskva: PTF-MIJeJe [in Russian].
- Fljusser, V. (2008). *For the philosophy of photography*. per. s nem. G. Hajdarovoj. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo S.-Peterburgskogo universiteta.
- Bulatov, D. (2013). Technobiological work of art. *DI*, 2, 78—92 [in Russian].
- Yur, M. (2014). Artistic experiment as a creative strategy of Ukrainian artists. *Suchasne mystetstvo*, 10, 243—248 [in Ukrainian].